

Boekbeoordelingen

Van Afflighem en Chaucer : het Leven van Sinte Lutgart als jambisch gedicht / Willem Zonneveld. - Amsterdam : Stichting Neerlandistiek VU Amsterdam ; Muenster : Nodus Publikationen, 2000. - 104 p. ; 24 cm. - (Uitgaven Stichting Neerlandistiek VU / Stichting Neerlandistiek VU ; 33)
ISBN 90-72365-63-1, ISBN 3-89323-439-X Prijs: € 14,-

De 'Vereniging van Oudgermanisten' heeft het initiatief genomen Willem van Zonnevels studie over *Het Leven van Sinte Lutgart* uit 1992 opnieuw en wel in 'een licht aangepaste versie' te doen uitgeven. De auteur doceert taalkunde aan de opleiding Engels te Utrecht en is gespecialiseerd in de fonologische prosodie. Zijn kennis van de generatieve fonologie in relatie tot het werk van Engelse dichters uit de Middeleeuwen en de Renaissance gebruikt hij in bovengenoemde studie voor de analyse van de *Sinte Lutgart*. De jambische pentameter van Chaucer, Shakespeare, Milton en Donne werd vanuit de taalkunde benaderd en daardoor is de afhankelijkheid van (twintigste-eeuwse) intonatie naar het lijkt overwonnen en het inzicht in deze versstructuur verscherpt.

Hoofdstuk 1, de inleiding van de studie, bevat informatie over het handschrift, de editie Van Veerdeghe uit 1899, het auteurschap, de bewerking van de *Vita Lutgardis*. In hoofdstuk 2, 'Het doel van de studie', staat de verbouw van de *Sinte Lutgart* centraal. In Engeland begint de jambische traditie al bij Chaucer en W. Gerritsen opperde in 1985 naar aanleiding van het *Leven van Sinte Lutgart* en *Die Passie Ons Heeren* de vraag 'Could there have been something like a continuous iambic tradition in the Low Countries [...], parallel to that in English poetry' (geciteerd naar p. 23). Zonnevels onderzoek sluit bij deze suggestie aan, maar beperkt zich tot het mogelijk beginpunt van de traditie: de *Sinte Lutgart*. De vermelding van Chaucers naam naast die van Van Afflighem in de titel is hiermee toegelicht.

Zonnevels methode van onderzoek, uiteengezet in hoofdstuk 3, wil ik nader bezien. Op p. 19 duidt de auteur de Renaissancistische jambe aan als "alternierend" taDAM taDAM taDAM'. De jambische pentameter vanaf Chaucer bezit zijns inziens tien 'metrische posities', aangeduid als 'weak' en 'strong', die de auteur overigens niet in vijf versvoeten verdeelt. De oneven posities zijn dus zwakbetoond en de even posities sterk. Naar mijn mening had de auteur hier moeten bewijzen, dat zijn alternantie van vijfmaal *w* en *s* een juiste weergave is van de opeenvolging van vijf jambische versvoeten. Ik mis in de hele beschouwing de rol van de versvoet, waardoor ook het wezenlijke verschil tussen een stijgende en een dalende versvoet uit het beeld is verdwenen. Methodisch is dat een achteruitgang. We volgen nu weer Zonneveld.

Bij de ordening '- w s w s w s w s w s' onderscheidt de auteur drie soorten verschijnselen die een afwijking van de ordening veroorzaken: (1) 'frequente aanvullingen op het basispatroon', (2) 'zogenaamde antimetrieën', (3) 'speciale effecten' (p. 29). Onder de frequente aanvullingen vallen vier verschijnselen: (1.1) toevoeging van een zwakbetoonde lettergreep aan de rechterkant van de versregel om vrouwelijk (of slepend) rijm mogelijk te maken, (1.2) functiewoorden en zwakbetoonde lettergrepen van meer-syllabische woorden in sterke positie, (1.3) synaloefe (de onmiddellijk op elkaar volgende klinkers van twee lettergrepen in op elkaar volgende woorden nemen één metrische positie in), (1.4) 'initiële inversie' (in plaats van **w s** verschijnt **s w**, deze omkering treedt volgens Zonneveld ook elders in de versregel op als er een duidelijke grens tussen twee syntactische frases is (vgl. p. 33). Over deze vier middelen beschikt 'elke jambische dichter [...] om op het basisschema te variëren' (p. 33). Aan één of meer van de vier bovengenoemde verschijnselen in de *Sinte Lutgart* mag volgens Zonneveld dus geen argument worden ontleend om te bestrijden, dat dit werk 'jambisch' mag worden genoemd. Hoe gewoon deze verschijnselen zijn, drukt de auteur niet in percentages uit. Dit moeten we vooral begrijpen als algemeen voorkomend bij Engelse dichters die de pentameter gebruiken.

De antimetrie acht Zonneveld wel kenmerkend voor de dichter en zijn traditie of stroming. Bovendien verstrekt dit verschijnsel informatie die voor de metrische theorie van belang kan zijn, meldt de auteur. Bij antimetrie plaatst de dichter een sterke lettergreep in een zwakke positie. Dit hangt samen met de woordklemtoonregels of fraseklemtoonregels van de gebruik-

te taal. De auteur gaat er in zijn studie impliciet van uit, dat deze regels in het Engels en Nederlands niet verschillen. Milton en Donne maken een verschillend gebruik van antimetrie. Milton zet zwak - sterk om in sterk - zwak: de jambe wordt dan een trochee. Daardoor ontstaat er in de versregel een 'lapse', een opeenvolging van twee zwakbetoonde lettergrepen. Donne daarentegen zet sterk - zwak om in zwak - sterk, waardoor een 'clash' ontstaat, een opeenvolging van twee sterkbetoonde lettergrepen. Naar mijn mening is de auteur hier niet volledig. In het metrisch schema gebeurt er namelijk het volgende. Ook betrek ik de initiële inversie in de beschouwing. (In de schema's heb ik alleen de eerstmogelijke vervanging van w en s in de versregel aangegeven. Latere vervangingen bieden voor wat betreft het ontstaan van ww of ss geen wezenlijk ander beeld. Verder geef ik een extra spatie tussen de versvoeten.)

Initiële inv.: w s w s w s w s w s > s **w w** s w s w s w s
of... w **s s w w** s ...

Milton: w s w s w s w s w s > w **s s w w** s ...

Donne: w s w s w s w s w s > **w w s s w w** s ...

Bij de initiële inversie aan het begin van de versregel ontstaat **ww**. Als de omkering echter in de tweede, derde of vierde versvoet plaatsvindt, doet zich hetzelfde verschijnsel voor als bij Milton: (w) **s s w w** (s). Dat is een clash, gevolgd door een lapse, waarbij in beide gevallen de scheiding tussen de versvoeten door de clash en de lapse wordt overbrugd. Bij Donne daarentegen bestaat één versvoet uit **ww** en de volgende uit **ss**. Bij hem verschijnt dus de volgorde lapse - clash, zonder dat het metrum wordt doorbroken.

Al de tot hiertoe besproken variatiemogelijkheden op de pentameter – dus ook de antimetrie – acht Zonneveld normaal en het is zijns inziens dan ook 'een wijdverbreid misverstand dat dichters de tot nu toe besproken verschijnselen zouden gebruiken om speciaal de aandacht te vestigen op de erbij in de tekst betrokken woorden' (p. 36). Dat 'aandacht vestigen op' kan mijns inziens niet gelden voor de toevoeging van een zwakbetoonde lettergreep om het slepend rijm te doen ontstaan, voor de functiewoorden en zwakbetoonde syllaben op een sterke metrische positie en evenmin voor de synaloefe. Alleen bij initiële inversie en antimetrie geldt de mogelijkheid van 'extra aandacht vestigen op', omdat zwakke posities een beklemtoonde syllabe krijgen, waardoor een forse ontregeling van de versregel ontstaat. Mijns inziens heeft de dichter altijd de mogelijkheid om voor hetgeen hij wil zeggen, andere bewoordingen en een andere metrische vorm te kiezen. Als hij de vorm echter heeft vastgelegd, komt de overeenkomst of het verschil met het metrische basispatroon aan het licht. Elke onverwachte benadrukking van een positie in het basispatroon zal het aangeduide extra belichten. Wekt een dichter door het gebruik van initiële inversie of antimetrie de speciale aandacht van zijn lezer of toehoorder en biedt de inhoud hiervoor geen rechtvaardiging, dan kunnen zich twee dingen voordoen: a. de lezer of toehoorder heeft het goede basispatroon in het hoofd en de dichter beschikt over een beperkt vakmanschap, of b. de lezer of toehoorder moet het basispatroon aanpassen en de dichter treft geen blaam.

Als ik mogelijkheid b. volg, dan zou ik als schema voor de jambische pentameter willen voorstellen:

w s/w w s/w w s/w w s/w w s(w)

w: zwakbetoonde lettergreep

s/w: sterkbetoonde of zwakbetoonde lettergreep

(w): facultatieve toevoeging van zwakbetoonde lettergreep

Alleen als de w als eerste lettergreep van de jambe vervangen wordt door een sterkbetoonde lettergreep, leidt dit tot extra benadrukking van het woord waar deze lettergreep toe behoort. Dat houdt in, dat bij initiële inversie aan het begin van de versregel niet de lapse zo kenmerkend is, maar de sterkbetoonde lettergreep waar de versregel mee opent!

De 'speciale effecten' (3) komen slechts kort aan de orde. Zonneveld illustreert ze aan drie

voorbeelden: een onmetrische versregel, een versregel met vijf initiële inversies en één met een initiële inversie en een antimetrie. Kennelijk telt bij hem alleen opeenhoping van verschijnselen.

Op de goed leesbare schets van de generatieve bijdrage aan de analyse van de jambische pentameter in 3.3 volgt de beschouwing van Chaucers pentameter. Terecht aandacht voor Chaucer (ca.1340-1400), omdat hij als eerste in het Engelse taalgebied de jambische pentameter gebruikte. Twee nieuwe aspecten komen hier zijdelings aan bod: de zgn. 'hoofdloze regel', waarin de eerste lettergreep uit het basispatroon ontbreekt, en het passabel geachte percentage uitzonderlijke versregels, namelijk 1%. De hoofdloze regel komen we in het vervolg van de studie niet meer tegen en de hoogte van het percentage is niet nader onderbouwd.

Hoofdstuk 4 bevat het 'pièce de résistance' van Zonnevelds boek: 'Het metrum van de Lutgart'. Hier wordt de maat van het dertiende-eeuwse heiligenleven genomen. De versregel heeft acht posities als basispatroon. Niet de veronderstelde beklemtoning vormt de basis voor het vaststellen van de alternantie in de vaste posities, maar de plaats van de woorden in de posities van de versregel. Door kennis van beklemtoning van functionwoorden en die in meerlettergrepige woorden in de frase en in de zin, zijn we in staat vervolgens klemtoon toe te wijzen. Hierbij moeten we ons op de systematiek van de plaatsing der lettergrepen in de metrische posities van de tekst richten. Eén voorbeeld. Uit 16 versregels waarin 'Lutgart' of een verbogen vorm van de naam voorkomt, blijkt dat '-gart' altijd in even positie staat, hetgeen beklemtoning aannemelijk maakt. De consistentie in de positionering van meerlettergrepige woorden – stuk voor stuk mooie analyses – maken het aannemelijk, dat aan de *Sinte Lutgart* een alternerend patroon van acht posities ten grondslag ligt, waarbij de eerste positie zwakbetoond is. De auteur meldt niet hoeveel procent van de versregels aan dit patroon beantwoordt, hoeveel procent met een algemene variant tot het basispatroon werd herleid en hoeveel probleemgevallen er dan nog zijn overgebleven.

In 4.4, 'Verdere analyse van de *Lutgart*', bespreekt Zonneveld ogenschijnlijk ontregelende verschijnselen als proclise van het lidwoord en van *te* of juist het uitblijven ervan. Hoe misleidend ons lezende oog kan zijn (als we tenminste Zonnevelds stelling van een jambisch patroon aanvaarden), blijkt hier al meteen. De systematische beschouwing van reeksen vindplaatsen brengt tal van opmerkelijke zaken aan het licht, zoals het aantal posities dat *uwe* in beslag neemt (één als de eerste lettergreep in een even positie valt, twee als dit in oneven positie gebeurt, terwijl *uwer* en *uwen* altijd twee posities bezetten!), het aantal posities van regel-initieel *ende*, dat één positie beslaat (ook als synaloefe onmogelijk is), het aantal posities van niet-regel-initieel *ende*, dat op een sterke positie begint en twee plaatsen bezet, terwijl het één positie vult als het in zwakke positie begint en de effectuering van h-synaloefe, die optioneel is als de sjwa maar niet in een sterke positie komt. Wie echter het schriftbeeld van de tekst als uitgangspunt neemt, vindt hier evenzovele bewijspplaatsen tegen het jambisch schema van de *Sinte Lutgart*.

Een aparte paragraaf, te weten 4.5, is gewijd aan syncope, die volgens de auteur soms wel en soms niet in het schriftbeeld zichtbaar is. Een kritische lezer hoeft Zonneveld voor wat betreft het laatste niet te volgen en zal de 16 vindplaatsen als onregelmatige versregels, namelijk strijdig met het jambische metrum, beschouwen. Achttien keer acht de auteur ten onrechte een syncope in het schriftbeeld doorgevoerd, terwijl hetzelfde vers al een 'verplichte synaloefe' bevat, die bij deze schriftelijke weergave echter niet bij het voorlezen kan worden gerealiseerd. Een voorbeeld. 'Die *ingle effens hare quamen*' moet volgens Zonnevelds wetmatigheid verstaan worden als 'Die *ing[ð]le^effens hare quamen*'(notatie vL). Een onwelwillende lezer zou deze achttien vindplaatsen kunnen opvoeren tegen Zonnevelds stelling dat '[ð]#V' synaloefe vereist. Hier blijkt het duidelijkst dat Zonneveld aan het jambisch metrum vasthoudt en zo veel mogelijk versregels die hiermee in strijd lijken, toch in dit schema wil persen.

Een volledig hoofdstuk is voor de sjwa ingeruimd. Het bevat echter geen integrale behandeling, want het thema is beperkt tot de sjwa in samenstellingen en afleidingen. Geen informatie dus over de sjwa in verbuiging en vervoeging. De beschouwing over de samenstellingen toont aan, dat de sjwa-regelmaat (klemtoon op de voorgaande syllabe) mogelijk aan het verdwijnen was. Bij de afleidingen met suffixen die altijd op sjwa eindigen, geldt ook deze klemtoonregel. Komt het suffix echter ook zonder sjwa voor, dan heeft het bij afwezigheid van de sjwa na een zwakke lettergreep bijklemtoon, bijvoorbeeld *simpelheid* (sterk-zwak-sterk).

De studie van Zonneveld bevat enkele honderden geciteerde versregels uit dichtwerk van

Chaucer, Milton, Donne, Shakespeare, uit de *Sinte Lutgart* en ook uit werk van enkele moderne Nederlandse dichters. Beoordeling van de bewijskracht van de citaten voor de argumentatie van de auteur wordt ernstig bemoeilijkt, doordat de versregels lang niet altijd een volledige zin bevatten en doordat ondersteunende annotatie ontbreekt. Bij de Engelse citaten zijn de vindplaatsen zelfs onvolledig, doordat wel de werken, maar niet de regelnummers in deze werken zijn genoteerd.

Wat is nu het belang van Zonnevelds studie? Hij brengt een taalkundig gebaseerde onderzoeksmethode van de jambische pentameter van Chaucer en volgelingen over naar de Lage Landen. Hierbij gaat hij echter zo ver, dat hij zich niet laat weerspreken, als de geponeerde regelmatigheden niet in het schriftbeeld zijn gevisualiseerd. Het metrisch onderzoek gaat met deze studie ongetwijfeld een nieuwe fase in, reden waarom ik het des te meer betreur en als een verlies beschouw, dat de auteur de rol van de versvoet als constituerend deel van de versregel niet in zijn beschouwing betreft.

Arjan van Leuvensteijn

Relationele adjectieven in het Nederlands / Priscilla Heynderickx. - [Antwerpen] : Lessius Hogeschool, cop. 2001. - 267 p. : ill. ; 21 cm
ISBN 90-804438-7-5 Prijs: € 19,-

Dit boek is de herziene versie van een proefschrift met de gelijknamige titel, in 1994 verdedigd aan de Rijksuniversiteit Gent. In 1998 werd dat proefschrift bekroond met de Prijs der Zuidnederlandse maatschappij voor Taal- en letterkunde en Geschiedenis (sectie Taalkunde).

Relationele adjectieven zoals *koninklijk* in *een koninklijk besluit* zijn adjectieven die niet een eigenschap uitdrukken van het hoofd van de naamwoordsgroep, maar een betrekking tussen dat hoofd en een entiteit die door het adjectief wordt opgeroepen, in ons voorbeeld *konink*. Met mijn formulering 'die door het adjectief wordt opgeroepen' worden ook die adjectieven gekarakteriseerd die formeel niet denominaal zijn, zoals het adjectief *linguïstisch*, maar wel een entiteit oproepen, in dit voorbeeld 'taal'.

Deze studie geeft een mooie systematische analyse van dit type adjectieven. In de eerste plaats geeft het een systematische beschrijving van de formele eigenschappen van zulke adjectieven, zoals het feit dat ze niet genegeerd, gemodificeerd, of gegradeerd kunnen worden, en doorgaans niet in predicatieve positie staan. Deze beschrijving is gebaseerd op een groot corpus, hetgeen de empirische betrouwbaarheid van dit onderzoek verhoogt. Zo laten de data zien dat onder bepaalde voorwaarden deze adjectieven wel degelijk ook in predicatieve positie kunnen staan, zoals het relationale adjectief *viraal* in *De ziekte is viraal van aard*.

Wat betreft de veelheid aan betekenissen die aan een relationeel adjectief kunnen worden toegekend, laat Heynderickx zien dat dit een kwestie is van interpretatie: de enige betekenisbijdrage van het relationale adjectief is dat het een betrekking met het hoofd van de woordgroep indiceert, maar de nadere invulling van de aard van die betrekking wordt bepaald door de context, kennis van de wereld, en conventie.

In hoofdstuk 3 laat de auteur zien dat het Nederlands een veertiental suffixen kent om relationele adjectieven af te leiden van nomina, zoals *-aal*, *-en*, *-isch* en *-lijk*, als in *continent-aal*, *bout-en*, *magnet-isch*, en *paus-elijk*. De meeste van deze suffixen worden ook in kwalificerende adjectieven gebruikt, en dus in adjectieven die ook probleemloos predicatief gebruikt kunnen worden. Een uitzondering vormt bijvoorbeeld *-en*: een adjectief als *bouten* vindt men niet in predicatieve positie. Belangrijk is ook dat er een hoofdstuk is gewijd aan de stilistische aspecten van deze klasse van adjectieven. Het gebruik ervan is vooral sterk in meer formele registers, in schriftelijk formeel taalgebruik. De keuze voor een AN woordgroep boven een samenstelling van het type AN geeft het taalgebruik soms iets formeels, vooral omdat dan vaak uitheemse adjectieven gebruikt worden; vergelijk bijvoorbeeld *fiscaal stelsel* met *belastingstelsel*. Interessant is verder dat er dus vaak een concurrentie is tussen een samenstelling en een woordgroep met een relationeel adjectief, waarbij conventie een rol speelt. Zo spreken we van een *kerkelijk hoogleraar*, en niet van een *kerkhoogleraar*, terwijl omgekeerd *ambtswoning* wordt gebruikt in plaats van *ambtelijke woning*. Deze concurrentie suggereert dat naamwoordsgroe-